

Beques de Cultura Popular del CPCPTC (1997). I

La gralla baixa, un instrument a recuperar

Xavier Bayer i Pau Orriols

La gralla és un instrument tradicional força conegut i que s'utilitza amb certa normalitat. Actualment la majoria de grallers fan sonar les anomenades gralles seques o curtes, que són més senzilles, tant de construcció com a l'hora de fer-les sonar. Hi ha uns quants grallers que fan sonar les gralles llargues o de claus, aquestes són més complexes, ja que hi ha tota una part de claus metàl·liques que donen unes majors possibilitats musicals i que per tant compliquen la feina de l'interpret. Hi ha un altre instrument anomenat gralla baixa que havia caigut en desús, tot i ésser un instrument que fa cent anys era emprat per moltes colles de grallers que feien ball de gralles. La gralla baixa facilita l'execució de les melodies d'una tercera veu i a més pot arribar a una tessitura més greu que les gralles de claus.

El present estudi «La gralla baixa, un instrument a recuperar» ha estat realitzat durant els anys 1996 i 1997 i ha tingut el suport de la Fonoteca de Música Tradicional Catalana del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. L'objectiu de la recerca era fer un estudi dels pocs instruments antics d'aquesta mena que es conserven, mesurar-los i elaborar el pla d'un prototip de gralla baixa que permeti la construcció de nous instruments.

Les fases del treball que ens vàrem proposar de seguir són les següents:

- Una primera fase de recerca de gralles baixes per tal de provar-les i mesurar-les detalladament.
- Confecció dels plans.
- Anàlisi i estudi de les dades obtingudes.

- Elecció del model base sobre el qual es treballa.

- Tornejar tubs sonors per tal de provar (i millorar si escau) l'afinació del model base.

- Elaboració de les claus metàl·liques que tapen les notes principals és a dir les de l'escala sense alteracions.

- Fer diverses provatures de les claus d'octava, de les que són per a alteracions i de les que són per a la realització d'una mateixa nota en diferents posicions.

- Valoració de l'ús i efectivitat que tenen les claus provades (que tenien els models mesurats) i estudi d'una possible millora.

- Elecció del model definitiu de gralla baixa a construir.

- Confecció dels plans definitius de la gralla baixa a construir (amb la col·laboració d'un arquitecte o d'un tècnic en la matèria).

- Construcció del prototip de gralla baixa.

La gralla al nostre país

El paper de la gralla dins l'àmbit de la nostra cultura ha estat cabdal. Aquest instrument al llarg de molts anys el trobem desenvolupant des de l'acompanyament de nombrosos balls, danses, comparses i entremesos fins a la seva insubstituïble tasca al costat dels castellers. Es tracta d'un instrument que s'ha tocat en tota mena d'actes; des d'un ofertori religiós, fins a un ball d'envelat o un concert de festa major. La gralla ha possibilitat nombrosíssims actes i celebracions del nostre poble, i per tant és un instrument vital per al nostre patrimoni cultural.

En els nostres dies podem dir que la gralla és un instrument ben viu, encara que fa unes dècades els grallers van estar a punt de desaparèixer, o millor dit gairebé no quedava ningú que toqués la gralla. La recuperació o la revitalització de molts aspectes de la nostra cultura popular i tradicional que aquests darrers anys hem pogut viure, ens ha portat també a la consolidació i a l'expansió de les colles de grallers. Per això hom pot afirmar que la gralla és un instrument ben viu, però cal tenir pre-

Gralla de baix, model Onofre Pomar, dues gralles de cinc claus també d'Onofre Pomar i gralla de quatre claus amb campana metàl·lica de Josep Casellas. Fotografia: X. Bayer i P. Orriols

sent que ens referim únicament a les gralles seques, que són les que actualment toca la gran majoria de grallers. Òbviament en èpoques passades la utilització de les unes i de les altres gralles (curtes i llargues) era molt diferent a la que se'n fa en aquests moments, per exemple a cavall dels segles XIX i XX predominaven les gralles llargues.

A les darreries del passat segle XIX i a principis del present segle XX les colles de grallers més consolidades i completes eren formades per tres grallers i un timbaler; evidentment també hi havia altres formacions més simples. Hi ha una gran quantitat de composicions i arranjaments per a aquesta formació de tres gralles, sobretot repertori de ballades vuitcentistes, peces de moda de l'època i obres de concert.^{1,2} Els tres grallers feien primera, segona i tercera veus. La primera veu solia fer-se amb una gralla de claus, encara que la tessitura d'aquesta veu en la majoria de repertori podria fer-se amb una gralla curta. La se-

gona veu requeria una gralla de claus. La tercera veu podia tocar-se amb una gralla de claus, encara que si es feia amb la gralla baixa se'n facilitava l'execució i es possibilitava la interpretació de passatges amb molta més agilitat.

La gralla és un instrument tradicional del nostre país que ha anat evolucionant i s'ha anat adaptant a les necessitats de cada moment. Les gralles llargues o de claus són una evolució feta a partir de les gralles seques o curtes, els primers instruments amb claus foren construïts ja al segle passat, n'hi ha diferents models en els quals es pot comprovar el procés progressiu en el qual a una gralla seca se li van afegint claus i se li va allargar el tub sonor; s'hi arriben a fer fins a cinc notes per sota de la tessitura de la gralla seca. La construcció de les gralles baixes és el pas següent que van seguir els artesans amb el doble objectiu de, d'una banda poder assolir una tessitura encara més greu per a l'instrument, i de l'altra, facilitar l'execució dels passatges propis d'una tercera veu de gralla.

Durant la segona meitat del segle passat la gralla va començar una evolució de cara a la seva millora qualitativa pel que fa a afinació, tessitura i altres aspectes musicals, sobretot per possibilitar l'enriquiment de les harmonitzacions. Aquesta evolució va consistir a allargar el tub sonor, així s'hi van poder anar afegint dues, tres, quatre i fins a cinc notes que es tapaven amb claus metàl·liques. També es van anar introduint algunes claus per tal de facilitar l'afinació de les notes alterades (bemolls i sostinguts). Tota la nova tessitura greu s'obtenia polsant les claus afegides amb els dits petits de les mans. L'execució, sobretot en passatges ràpids era molt difícil. La gralla baixa apareix per resoldre aquest problema, ja que canvia la posició de les mans de l'executant que passen a polsar directament les notes greus. És doncs un instrument especialitzat per a aquesta tessitura, ideal per fer una tercera veu.

Els canvis en la societat de principis de segle van portar la gralla i moltes altres coses a un procés de decadència. Molts músics van deixar la gralla per altres instru-

ments. La implantació de la ràdio i sobretot el gramòfon van canviar els costums de la gent. Els grallers van anar minvant i les gralles cada cop van sonar menys. A mitjan el segle present quedaven molt pocs grallers. L'evolució de la gralla, que havia arribat fins a la construcció de les gralles baixes, va trobar-se amb aquesta decadència, la qual cosa va estancar el procés evolutiu de l'instrument.

Els models de gralla baixa

En aquests moments tenim coneixement de l'existència de cinc antigues gralles baixes, que responen a dos models diferents i que atribuïm a dos vells constructors també diferents; Onofre Pomar de Barcelona i Josep Casellas de Vilanova i la Geltrú.³ Cal afegir que totes les gralles pertanyen a col·leccions particulars i que no n'hi ha cap que estigui en funcionament. D'aquestes cinc gralles baixes n'hi ha dues que són de granadillo i que foren comercialitzades per Onofre Pomar i tres que són de ginjoler i que atribuïm a Josep Casellas. Els dos models a més d'ésser fets amb materials distints, també presenten una morfològia diferenciada.

El model que atribuïm a Josep Casellas de Vilanova i la Geltrú sembla ser més antic i, per tant, menys perfeccionat. Tapant tots els forats que no utilitzen claus sona un re-3,⁴ i encara presenta quatre claus més per a executar quatre notes més greus que arriben al sol-2. A més d'aquestes claus que abaixen la tessitura de l'instrument, disposa encara d'una clau més per fer una alteració. La llargada total del tub sonor de l'instrument és superior a l'altre model.

El model d'Onofre Pomar de Barcelona pensem que és una mica més evolucionat i, per tant, que aporta millores respecte a l'altre model de gralla baixa. Tapant tots els forats que no utilitzen claus sona també un re-3. Hi ha tres claus que abaixen encara més la tessitura de l'instrument, arriben al la-2 i hi ha moltíssimes altres claus destinades a fer totes les alteracions (sostinguts i bemolls) i també claus d'octava que faciliten obtenir amb major afinació i seguretat

Colla de grallers de principis de segle amb gralles de cinc claus. Fotografia: Fons X. Bayer i P. Orriols

una àmplia gamma de notes de la tessitura superior de l'instrument. Aquest model és més llarg que l'altre i, per tant, més manejable; a més ofereix més possibilitats a l'interpret.

Estat actual de la gralla baixa

A partir de les mesures i de les proves sonores que en el seu moment es van fer (fins i tot es van contrastar amb altres gralles curtes i gralles de claus) ens vam decantar per fer una gralla baixa amb unes mides basades en el model acústic d'Onofre Pomar, però recollint moltes de les idees mecàniques de l'altre model construït per Josep Casellas ja que es va pensar que el sistema s'adequava millor a les necessitats actuals. Tampoc no es va descartar de poder introduir alguna millora ja que han passat més de cent anys i la ciència i la tècnica han avançat molt.

Durant el 1997 es va construir un instrument i es va provar d'acoblar a una formació de grallers que interpreta repertori

a tres veus. S'hi van provar de tocar peces antigues escrites a tres veus, i també algunes peces i arranjaments més moderns. El resultat fou satisfactori, amb tot, passat el temps d'experimentació, es va contemplar que calia fer algun petit retoc en una de les claus per tal de millorar l'instrument i deixar enllestida la recuperació. També hi va haver un cert problema a l'hora de trobar les canyes (o inxes) que s'esqueien millor a l'instrument, sobretot pel fet que la construcció d'aquestes canyes es fa de artesanalment i de l'una a l'altra a vegades hi ha petites diferències de mides i de so.

El mateix 1997 ja es va fer la presentació del treball de recerca entorn de la gralla baixa. A Vilafranca del Penedès i a Tarragona molts grallers i estudiosos van tenir un primer coneixement de l'instrument. El primer prototip, fet amb fusta de boix i claus metàl·liques ja va causar una aparença molt bona fruit d'un disseny i uns acabats molt polits. A més va donar els resultats sonors que s'havien previst, uns re-

sultats molt ajustats al so dels antics models i que a més s'acobien molt bé tant a les gralles seques com a les gralles de claus.

El 1998 podem parlar ja de la recuperació de la gralla baixa. L'instrument en qüestió ja ha sonat a algunes festes tradicionals del nostre país i fins i tot ha estat utilitzat en l'enregistrament de dos treballs discogràfics.⁵ Des d'aquestes ratlles desitgem un futur ple d'èxits a la gralla baixa.

Notes

1. Podeu trobar una petita mostra del repertori vuitcentista per a gralles en el llibre: Bayer, X. Francesc Toldrà i Carbonell: *Músiques per a gralla (1900-1901)*. Barcelona: Dinsic, 1995 (Calaix de Solfa; 1).

2. Podeu trobar una petita mostra del repertori vuitcentista per a gralles en el llibre: Bayer, X.; Cuscó, J. Ramon Roig i Perles (a) *Arengadetes (1867-1915)*. *Músiques per a gralla*. Barcelona: Dinsic, 1996 (Calaix de Solfa; 2).

3. Per ampliar la informació sobre els constructors de gralles vegeu: Xavier Orriols. "Antics constructors de gralles". *Revista d'Etnologia de Catalunya*, (juliol 1993), núm. 3.

4. En parlar de les notes que sonen ens referim a les notes escrites que el músic hauria de llegir, ja que els instruments són transpositors, tenen un d'apasó particular que aproximadament és mig to més baix que l'actual. El model de Josep Casellas tendeix a ser més baix que no pas el d'Onofre Pomar.

5. *L'astrafolari*. CD. Ed. Sonifolk 20110. Interpreta: Els Cosins del Sac. Madrid, 1997. i també al treball de propera aparició: *Gralles i gegants*. CD. Ed. Audiovisuais de Sarrià. Interpreten: Els Vernets (grallers de Vilafranca) i Grallers de l'Acord. Barcelona, 1998.